THE ISRAELITE PRESS The only Jewish Newspaper in Western Canada.

אידישע וואָרט

Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year
Established 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

זאָל ווינניפעג פאַרקויפן איר היידראַ?

דער אָנבאָם וואָס איז געמאַכט געוואָרן פון דער מאָנטרעאָלער עלעקטרישער קאָמפּאַני (וועלכע איז אגב איינע פאַרבונדן מיט עלעקטרישע קראַפט אינטערעסן איבער'ן גאַנצן לאַנד, און קאָנטיק אויך מיט דער ווינניפעג עלעקטריק קאָ.), — דער אָנבאָם אָפּצוקויפן די ווינניפעג סיטי היידראַ, איז ניט געמאַכט געוואָרן מיט'ן צוועק צו ראַטעווען די היידראַ פון א שלעכטער לאַגע, דורך א בעסערער און מער מיכטיקער פאַרוואַלטונג.

די היידראַ איז א גוטגייענדיקער געשעפט. וואָס ברייגנט גוטע פּראָפיטן פאַר דער שטאָט ווינניפעג. אויסער דעם וואָס זי האַלט זי פריין פאַר עלעקטרישער ענערגיע דאָ אָן פאַקטיש די ביליקסטע אויפ'ן קאָנטינענט. זי ווערט. הייסט עס. איצט אויך זייער גוט פאַרוואַלטעט. און זי נויטיקט זיך ניט אין קיין פריוואַטע אונטערנעמער. וואָס זאָלן פון איר "מאַכן א לייט".

דער אָנבאָם איז געקומען דערפאַר, ווי עס זעט אויס צו זיין קלאָר פונ'ם שטעם וואָס די פאַרטרעטער פון דער מאָנטרעלער קאָמפּאַני און פון דער ווינניפעג עלעקטריק קאָ. האָבן געהאַט מיט מעיאָר זגעב און אַלדערמאַן מעקערטשאַר, ווייל די ווינניפעג עלעקטריק קאָ. מאַכט שלעכטע געשעפטן מיט דעם טראַמוויי סיסטעם, און זי פילט. אז ווען זי נעמט איבער די סיטי היידראַ אין באַפרייט זיך פון איר "האַלד שניידנדיקער קאָנקורענץ", קאָן זי מאַכן גענוג פּראָפיטן צו דעקן אירע פרעטענדירטע פאַרלוסטן אויפ'ן אַנטרייב פונ'ם טראַמוויי סיסטעם.

אויב די שטאָט וויל אָבער ניט פאַרקויפן די היידראַ, דאַן קומט א צווייטער אָנבאָם, — זי זאָל איבערנעמען דעם טראַמוויי סיסטעם, באַפרייט ענדיק די קאָמפּאַני פון דער הכבדה. איר עלעקטרישן סיסטעם האָט זי אָבער ניט בדעה צו פאַרקויפן,— א סימן, אז עס ברייגנט יא אריין די געהעריקע פּראָפיטן.

עס קומט אויס זייער מאָדנע, פאַרוואָס די שטאָט זאָל דאַרפן אוועק געבן איר סיטי היידראַ. — זאָל עס זיין אויף די בעסטע באַדינגונגען און אויף דעם הכסכנת פרייז. — כדי א פריוואַטע קאָמפּאַני זאָל קאָנען מאַכן בעסערע געשעפטן. אָבער דאָס איז דאָך איינגלאַך וואָס דער אָנבאָם מיינט. אָדער, ווי אַן אַנדער אויסוועג פאַרוואָס זאָל ווינניפעג פונקט איבערנעמען פון דער ווינניפעג עלעקטריק קאָמפּאַני דוקא דעם טייל פון איר אונטערנעמונג, וועלכער פאַראורזאַכט פאַרלוסטן, אַן די אָפּטיילונגען, וואָס ברייגנען פּראָפיטן?

מעיאָר וועב, אין זיינע דערקלערונגען וועגן דער פראַגע, האָט באַהויפּטעט, אז דער וואַיזלזיין פון דער ווינניפעג עלעקטריק קאָמפּאַני האָט א שייר כות צו טויזנטער קאַנאַדער איינוואוינער, וואָס זיינען אירע אקציאָנערן. דאָס הייסט, אז דאָס איז שוין מער א געזעלשאַפטלאַך, ווי א פריוואַטע פראַגע. אָבער אין דער זעלבער לאַגע געפינען זיך דאָך נאָך א סך פריוואַטע אונטערנעמונגען פון אקציאָנערע געזעלשאַפטן. און איז דען ווינניפעג מחוייב צו קומען צו היילף יעדער אייגנער פון זיי וואָס געפינט זיך אין שווערקייטן?

נו, די ווינניפעג עלעקטריק קאָ. איז טאַקע א ווינניפעגער אונטערנעמונג. און, ווי אין א "פאַבליק יוטיליטי", זיינען די ווינניפעגער ביירגער פאַראינטערעסירט אין איר וואוילזיין אויף אזויפיל, אז זי זאָל געבן די געהערי־קע דינסט. אָבער די סיטי היידראַ איז דאָך אויך א "פאַבליק יוטיליטי", און וואָס זיינען די אינטערעסן פון דער מיינסטע ביירגער פון ווינניפעג, וואָס געבריויכן איר עלעקטרישע ענערגיע, און וואָס זיינען פאַקטיש אירע אקציאָנערן, ווייניקער וויכטיק, ווי די אינטערעסן פון די פאַר טויזנט אקציאָנערן פון דער ווינניפעג עלעקטריק קאָ. פאַרשפּרייט איבער'ן קאַנאַדן לאַנד. די מייסטע פון וועלכע זיינען בלויז אקציאָנערן אין נאָמען, האָבנדיק בלויז קליי־נע "פּאַרגעצויגענע" אקציעס?

אמת, דער אָנבאָם לויטעט, אז עס זעט באַצאָלט ווערן א גוטער פּרייז צו די ביירגער פון ווינניפעג אין געהערקיע גאַראַנטיעס וועלן געגעבן ווערן צו די ביירגער פון ווינניפעג פאַר עלעקטרישע "ריינטס". דער פּרייז אָבער מיינט גאָרנישט פאַר די ווינניפעגער ביירגער, וואָס זיינען אינ'ם עלעק־טרישן געשעפט ניט צוליב פּראָפיטן. נאָר צוליב ביליקע "ריינטס", און די גאַראַנטיעס פאַר ביליקע "ריינטס זיינען קיין סך ניט ווערט דערפאַר, ווייל אזעלכע אַפּמאַכן איז דאָ אַלעמאָל א מעגלאַכקייט צו עגדערן, — א ראיה, מאַקע אונזערע טראַמוויי "ריינטס", וואָס ווערן תמיד געהערכערט, ווען די קאָמפּאַני באַקלאָגט זיך אויף פאַרלוסטן.

דער צייל פון אָפּקויפן די סיטי היידראַ קאָן דאָך זיין בלויז איינער: צו פאַרבעסערן די לאַגע פון דער פריוואַטער קאָמפּאַני דורך פאַרגרעסערן אירע פּראָפיטן. און אָט די פּראָפיטן קאָנען דאָך ניט פאַרגרעסערט ווערן, סיידן אויפ'ן חשבון פון די ביירגער פון ווינניפעג, וואָס געבריויכן עלעקטרישע באַלייכטונג און קראַפט.

עס איז דערפאַר ניטאָ קיין שום זיכען אין דעם, אז די ווינניפעגער ביירגער זאָלן מיט זייערע איינגענע הענט איבערגעבן זייער היידראַ אין פּרי־וואַטן באַזיץ, כדי פריוואַטע קאָמפּאַניס זאָלן קאָנען אויף זייער חשבון מאַכן בעסערע פּראָפיטן, אָדער, זאָל עס זיין, זיך ראַטעווען פון אָנווער.

וואָס איז שייך דעם צווייטן אָנבאָם, וועגן איבערנעמען דעם טראַמ־וויי סיסטעם, לאָזט זיך די פראַגע יא פאַרהאַנדלען. דער טראַמוויי סיסטעם איז איינע פון די עלעמענטאַרסטע געזעלשאַפטלאַכע נויטווענדיקייטן פון שטאָט, און ער קאָן ניט אָנגעהאַלטן ווערן אין א שטענדיק קריטישער לאַגע, און אין א מצב פון שטענדיקע ענדערונגען אין די פאַר־טאַריפן.

באַלד ווי די קאָמפּאַני אליין אנערקענט אז זי פאַרלירט געלט פון דער אונטערנעמונג, דאַרף זי זיין ווייליק פּטור צו ווערן פון איר, און זי דאַרף זי זיין ווייליק צו פאַרקויפן צו דער שטאָט ווי מען פאַרקויפט יעדן שלעכ־ניינענדיקן געשעפט, — צו אזויפיל סענט אויפ'ן דאָלאַר.

וואָס איז שייך דער שטאָט, וועט זי דאַרפן געפינען די נויטיקע מיט־לען צו פאַרגרעסערן דעם געבריויך פונ'ם טראַמוויי, ניט האָבנדיק אין זינען פּראָפיטן, נאָר די באַקוועמלאַכקייט פונ'ם פּובליקום. ווי מיר האָבן ביי אַן אַנדער געלעגענהייט באַמערקט, איז עס ניט קיין גוזאַלדיקע סכנה אפילו ווען די שטאָט זאָל דאַרפן צוליינן געלט צום טראַמוויי סיסטעם: אויב די שטאָט קאָן ברוקירן גאַנץ אויפ'ן חשבון פונ'ם שטייער־צאָלער פאַר דער באַקוועמ־לאַכקייט פונ'ם מאָטאָריסט. מאָג זי פון די זעלבע שטייערן אויך אויסהעלפן דעם טראַמוויי־פאַרער.

און ווען די שטאָט פאַרהאַנדלט וועגן דעם אָפּקויף פונ'ם טראַמוויי סיסטעם, וואָלטן די פאַרהאַנדלונגען שוין געדאַרפט ביין ווייטער, איינצ־שליסאויך דער קאָמפּאַניס עלעקטרישע באַדינונג אָפּטיילונג, אמוויניקסטנס אויף וויפל די שטאָט ווינניפעג גופא איז שייך. באַלד ווי די שטאָט באַפרייט זי פון איר אונטערנעמונג וואָס ברייגנט איר פאַרלוסטן, קאָן זי דאָך פאַר־לאַנגען פון איר אויך די איינע פאַרבונדענע דערמיט דעפּאַרטמענטן, וואָס ברייגנען פּראָפיטן.

נו, עס רעדט זיך אזוי, — מיר פאַרשטייען גאַנץ גוט, אז אזוי ווייט וועט עס ניט גיין. מיר ווייסן אויך גאַנץ גוט, אז ווען די שטאָט זאָל וועלן איבערנעמען דעם טראַמוויי סיסטעם, וועט דער פאַרלאַנגטער פּרייז זיין גוואַלדיק הויך.

אָבער מיר ווילן פאַר זיך אַליין דאָ מאַכן קלאָר די לאַגע. מיר קאָנען איינגיין אויף איבערנעמען דעם טראַמוויי סיסטעם, אויב ער זאָל אונז פאַר־קויפן ווערן אויף א צוגענגלאַכן פּרייז. מיר קאָנען ניט איינגיין אויפ'ן פאַרקויף פון דער סיטי היידראַ, ווייל דאָס קאָן אונז קיין שום נוצן ניט ברייגנען, נאָר מוז כמעט אומפאַרמיידלאַך פירן צו העכערע עלעקטרישע "ריינטס" פאַר'ן געברויכער.

ביי די פאַרטוגעזישע אידן אין פאַריז

(א בריוו פון פאַריז)
פון ה. וואַקסמאַן
(ספּעציעל פאַר ד. א. וו. דורך "אימא")

פאַרטוגעזישע אידן, — ניטאָ מער קיין סך פון זיי. עפּעס הערט מען יאָ אמאָל פון פאַרטוגעזישע אנוסים, וועלכע האָבן א איינגענע שול אין ליסאַבאָן, און מיט וועלכע עס האָט זיך פאַר די לעצטע פאַר יאָר גענומען אינטערעסירן די אַר־דיש־וויסנשאַפטלאַכע וועלט, אָבער ניט פון די גיי איך דאָ ריידן, ניט פון אנו־סים נאָר פון אמת'ע אידן, אמת, שטאַרק אסימילירטע, אָבער דאָך אידן, אידן וועלכע האָבן ערשט מיט עטלאַכע צענד־ליק יאָר צוריק, נאָך געשפּילט א באַ־דייטנדע ראָלע אין וועלט אידנטום.

ביי היינטיקן טאָג געפינען זיך פינף פאַרטוגעזישע אידישע קהלות אין אַיי־ראָפּע. ווען איך זאָג פאַרטוגעזישע, דאַרף מען דאָס ניט פאַרבייטן מיט ספּרדים — אָדער ווי מען רופט די ספּרדים אין אַי־דיש — "פּרענקן". אלס ספּרדים אָדער פרענקן ווערן באַצייכנט די אַלע אידן וועלכע שטאַמען פון די גולי ספּרד און אויך די אידן וועלכע וואוינען אין די מזרח לענדער, און א חוץ דעם נוסח התפלה פון די פאַרטוגעזן, וועלכער איז שטאַרק ענלאַך דעם ספּרד'ישן, האָבן די דאָזיקע צוויי סאָרטן אידן איינער צום צווייטן ניט קיין שייכות.

די אויבנערמאַנטע 5 קהלות פון פאַרטוגעזן, זיינען פאַלגנדע די ערשטע טוגעזישע אידן איז געווען בלויז א באַ־גרעסטע און איינפלוסרייכע אין אמ־סטערדאַם. וועלכע רופט זיך — און מיט רעכט — די מאַמע פון אַלע פאַרטוגעזי־שע אידן. די אמסטערדאַמער קהלה איז נאָך אזוי צו זאָגן "ראַסן ריין". אין דער גרויסער פאַרטוגעזישער שול פון אמסטערדאַם קאָן מען אַן אשכנזי נאָך ביז היינטיקן טאָג ניט קריגן קיין עליה. די צווייטע אין איינפלוס און גרויסקייט איז די לאַנדאָנער פאַרטוגעזישע געמיינדע. אלס די דריטע רעכנט זיך די פאַריזער, די פערטע איז אין האַאג און די פינפטע אין קלענסטע געפינט זיך אין האַמבורג.

די פאַרטוגעזישע קהלה אין פאַריז, פון דער וואָס איך גיי דאָ ריידן, איז איינגעלאַדן די איינציקע פון די פינף וועל־כע האָט מער ניט קיין שום באַציאונג מיט די אנדערע פיר, און אין דער צייט ווען די איבעריקע פיר פאַרטוגעזישע יושבים האַלטן נאָך אָן א געוויסן קאָנ־טאַקט איינע מיט דער אנדערער, איז די פאַריזער כמעט פאַלשטענדיק איזאָלירט.

אין סאַמע צענטער פון דער פאַריזער "סיטי", — אין דער קאָכיקער און רור־שיקער ענגנט פון דער לאַפאַיאָט נאַס, איז דער בופּו: — געפינט זיך, די שול פון די פאַרטוגעזישע אידן. ווען מען וויל זיך באַקאַנען מיט דעם לעבן פון די פאַר־טוגעזישע אידן איז געגנט בלויז א באַ־זונדערן איינגאַרטיקן באַגריף וועגן דעם וואָס די אַנטוויקלונג אין פאַר־געקומען קאָן מען זעען פון די אַרכעלאַ־גישע פאַרשונגען. יעדע אויסגראַבונג איז ווי א שטיין אין מאָזאַיק (א קינסטלע־רישע ווערק צוזאַמענגעשטעלט פון שטיינדלאַך) אמאָל זעט מען די רעזולט־טאַטן באַלד און אמאָל דאַרף מען ערשט וואַרטן אויף נאָך מאַטעריאַל פון ווייי־טערע אויסגראַבונגען, כדי אַרויסצוקריגן א גאַנץ און קלאָר בילד. ווען מען גע־פינט, למשל, אין אַן אויסגראַבונג א סטאַטוע אָדער אָפּבילדונג פון דער גע־טין עשתּרות, דאַרף מען נאָך ניט ציען קיין שלוסן, אז די באַפעלקערונג האָט געדינט צו אַן דער געטין. צו אזא שלוס קאָן מען קומען ערשט נאָך דעם, ווי מען געפינט די עשתּרות אין דער גאַנצער געגנט.

די ערשטע אונטערזוכונגען אין אַן־לעסטינע זיינען געמאַכט געוואָרן פון דעם "פאַלעסטיין עקספּלאָריישאָן פאָנד" וואָס איז אַרגאַניזירט געוואָרן אין יאָר 1864. די אונטערזוכונגען האָבן זיך באַשריינקט מיט מאַפּאַגראַפישע און גע־אָגראַפישע פאַרשונגען און זיך ניט אָפּ־געגענען מיט אויסגראַבונגען. ערשט אין 1880 איז מען צוגעטראָטן צו א גאַנ־צער רייע אויסגראַבונגען, וואָס האָבן זיך פאַרשטאַרקט באַלד נאָכ'ן וועלט קרינ־ענגלישע, דייטשע, האָלענדישע און אמע־ריקאַנישע אַרכעלאָגישע עקספּעדיציעס האָבן געגומען אַרבעטן און קאָאָפּעריר־ען. אין די וויסנשאַפט באַשטימט שפּורן מזרח איז דורך דעם גוואַלדיק באַריי־כערט געוואָרן. די לעצטע אַנטדעקונג פון דעם אַזוי גערופענעם "שאַרבן פון גליל" פון דעם "ניטערדאַל טיפּ" גיט אונז א באַגריף וועגן דעם ערשטן מענשן אין פאַלעסטינע. ביסלאַכווייז ווערט די גרייז גרויע געשיכטע פון דעם לאַנד צוזאַמענ־געשטעלט. מען געפינט די הייליקן וואָ־ס האָבן געלעבט די מענשן פון דער "שטיין עפּאָכע". מען גראָבט אויס די וואָפן און די כלים פון די קרעמענעס, וואָס זיי האָבן געבריויכט, און גראָבנדיק ווייטער און טיפער, קומט מען צו דער "בראָנז עפּאָכע", וועגן די מענשן האָבן שוין אָנגעהויבן לעבן אין דערפער און שטעט.

אין יענע וועלט טיילן, ווי א שטאָט פלעגט חרוב ווערן, האָט מען אויף אַי־רע רואינען גענומען בויען א נייע. די ערשטע שטאָט פלעגט געבויט ווערן אויף א פלאַץ, וואָס איז געווען באַזונדערס צו־געפּאַסט פאַר דעם צוועק צוליב דער סטראַטעגישער פּאָזיציע און נאָע־. צו וואַסער און מען פלעגט די שטאָט אַרומרינגלען מיט א שטיינערנער וואַנט, כדי צו באַשיצן זיך פאַר דעם שונא. און אזוי האָבן צוויי־דריי, אָדער צען שטעט נעקאָנט אויפגעבויט ווערן איינע אויף דער אַנדערער, און ווען מען גראָבט זיי אויס, אַנטפּלעקט זיך שטאָט נאָך שטאָט און מען האָט פאַר זיך די געשיכטע פון קאַפּיטאָלאָוויי באַגראָבן אין דער ערד. אין די ייערע אויסגראַבונגען געפינט מען, למשל, די געשיכטע פון די קריי־ציקע. אין די אַנדערע — די געשיכטע פון די אַראַבער, וואָס האָבן זיך אריינ־גערינט אין פאַלעסטינע אין דעם יאָר 632 — דאָס יאָר פון מחמד'ס טויט. אין נאָך אויסגראַבונגען געפינט מען דו שפּו־רען פון די רוימער און גריכן פון דער צייט וועגן זיי האָבן געהערשט איבער ארץ־ישראל.

איינע פון די גאָר אינטערעסאַנטע אויסגראַבונגען וואָס זיינען געמאַכט גע־וואָרן איז אין דער געגנט, וואו עס האָט וואוסטער אַרכעלאָג, ער האָט זיך אָפּגע־נעמען מיט אויסגראַבונגען און פאָרשונגען אין פאַלעסטינע און מיר גיבן דאָ דעם אינהאַלט פון אַן אינטערעסאַנטן אַר־טיקל, וואָס ער האָט פאַרעפנטלאַכט וועגן דעם רעזולטאַט פון די אויסגראַבונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן פון פאַר־שייידענע אתכעלאָגן אין פאַלעסטינע און וועגן דעם נייעם ליכט, וואָס זיי וואַרפן אויף דער פאַר־ביבלישער געשיכטע פון דעם אידישן פאָלק.

רער.

*) נעלסאָן גליק, וועמעס אַרטיקל מיר דרוקן דאָ, איז א פּראָפעסאָר און א באַ־וואוסטער אַרכעלאָג. ער האָט זיך אָפּגע־נעמען מיט אויסגראַבונגען און פאָרשונגען אין פאַלעסטינע און מיר גיבן דאָ דעם אינהאַלט פון אַן אינטערעסאַנטן אַר־טיקל, וואָס ער האָט פאַרעפנטלאַכט וועגן דעם רעזולטאַט פון די אויסגראַבונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן פון פאַר־שייידענע אתכעלאָגן אין פאַלעסטינע און וועגן דעם נייעם ליכט, וואָס זיי וואַרפן אויף דער פאַר־ביבלישער געשיכטע פון דעם אידישן פאָלק.

די וואונדער אוצרות וואָס מען האָט אויסגעגראָבן אין ארץ-ישראל

פון פּראָפעסאָר נעלסאָן גליק *

ביז מיט צוויי דורות צוריק איז דער הויפּט קוואַרטאַל פון אינפאָרמאַציע וועגן ארץ־ישראל געווען די ביבל. די ביבל איז אבער ניט קיין בוך פון געשיכטע ווי אַט דער טערמין ווערט פאַרשטאַנען אין אונזערע צייטן. די ביבל איז אין איר עיקר א דאָקומענט אין וועלכן עס ווערט ארויסגעבראַכט א געוויסער רעליגעזער שטאַנדפּונקט.

א סך ליכט איז אבער געוואָרפן גע־וואָרן אויף עס וועט נאָך געוואָרפן ווערן אויף דעם לעבן אין פאַלעסטינע דורך די אַנטדעקונגען, וואָס ווערן געמאַכט אין און אַרום פאַלעסטינע. אין דער איצ־טיקער צייט קריגן מיר אינפאָרמאַציע וועגן דעם לעבן פון די יחידים דורך די אויסגראַבונגען אין סיריע און נאָך מער ירידעות וועלכע מיר קריגן וועגן זייער אַנ־וועזנהייט אין פאַלעסטינע דורך די אויס־גראַבונגען, וואָס ווערן דאָרט געמאַכט. די פולע באַדייטונג פון די ווערטער אין יחזקאל "אין דער אמורי איז געווען דיין פאָטער און דער חיתי דיין מוטער", — וואָס דער נביא האָט געזאָגט וועגן די אידן, וועט נאָך באַוויזן ווערן. די אויס־גראַבונגען וואָס ווערן דאָרט געמאַכט, פון פּראָפעסאָר לעאָנאַרד וואולי אין אור כשדים, פון וואָנען אברהם אביגו האָט זיך אַרויסגעלאָזט אין דעם לאַנד כנען, ביריינגען אַריין די גאַנצע סביבה אין וועלכער אברהם האָט זיך דאַכאַלסט גע־פונען. מ'האָט געפונען באַווייזן פאַר דעם מבול וועגן וועלכן עס ווערט דער־ציילט אין דער ביבל. עס איז קיין פראַ־גע ניט, אז עס איז פאַרגעקומען א שרעק לאַכע פאַרפלייצונג וואָס שטימט מיט דער באַשרייבונג אין חומש. אין די בריוו וואָס מען האָט געפונען און וועל־כע זיינען געשריבן געוואָרן אויף טאָוולען פון פאַלעסטינער הערשער, פון שבטים וואָס זיינען געווען אונטערוואָרפן צו די עגיפּטער, באַווייזן אַז בבל האָט אויס־געאיבט א גרויסן קולטורעלן אינפלוס אויף פאַלעסטינע. אין דעם פאַרצענטן יאָרהונדערט פאַר דעם געבורט פון יע־זוס.

די אויסגראַבונגען וואָס זיינען אָן אין און אַרום פאַלעסטינע האָבן ביינע־טראָגן זייער פיל צו אונזער וויסן פון פאַלעסטינער געשיכטע און זיי וויי־זן, וואָס פאַר א גרויסן אינפלוס עס האָבן אויסגעאיבט אנדערע פעלקער אויף דעם לעבן פון דער פאַלעסטינער באַפעלקע־רונג. איבערהויפּט איז געווען שטאַרק דער אינפלוס פון די עגיפּטער. די עגיפּ־טער האָבן געלאָזט באַשטימטע שפּורן אויף דעם רעליגיעזן לעבן, אויף דער לי־טעראַטור, און אפילו אויף דער שפּראַך פון דער פאַלעסטינער באַפעלקערונג.

די אויסגראַבונגען וויזן אויף, אז די אידישע שבטים וואָס האָבן זיך באַזעצט אין פאַלעסטינע האָבן אין אלגעמיין אי־ברגענומען פון אנדערע פיל מער ווי זיי האָבן געגעבן, און אז די צייט פון זיי־ער איינוואַנדערן און באַזעצונג איז גע־ווען פאַר די איזראַעליטן א צייט פון לערנען פון אנדערע. זיי האָבן ניט אויפ־געבויט א סך פון די שטעט פון די כנע־נים וואָס זיי האָבן צעשטערט אין פאַר־לויף פון די מלחמות. און די ייע שטעט וואָס זיי האָבן געבויט מיט פיל מער פּראַכט, ווי די כנענישע, האָבן אין דעם בוי פון די הייזער נעטראָגן אין זיך סמנים פון א פרעמדן איינפלוס. זיי האָ־בען זיך אויף געפונען אונטער דעם איינ־פלוס פון דעם רעליגיעזן לעבן פון די פעלקער צווישן וועלכע זיי האָבן גע־לעבט. און ווען מען נעמט דאָס אַלעס אין באַראַכט ווערט נאָך וואונדערלאַ־כער דער אויסשוואונג פון די אידישע נביאים און דן אַנטוויקלונג פון א באַ־איינע.

פון די גאָר אינטערעסאַנטע אויסגראַבונגען וואָס זיינען געמאַכט גע־וואָרן איז אין דער געגנט, וואו עס האָט וואוסטער אַרכעלאָג. ער האָט זיך אָפּגע־נעמען מיט אויסגראַבונגען און פאָרשונגען אין פאַלעסטינע און מיר גיבן דאָ דעם אינהאַלט פון אַן אינטערעסאַנטן אַר־טיקל, וואָס ער האָט פאַרעפנטלאַכט וועגן דעם רעזולטאַט פון די אויסגראַבונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן פון פאַר־שייידענע אתכעלאָגן אין פאַלעסטינע און וועגן דעם נייעם ליכט, וואָס זיי וואַרפן אויף דער פאַר־ביבלישער געשיכטע פון דעם אידישן פאָלק.

דעם נייעם ליכט וואָס זיי וואַרפן אויף דער פאַרביבלישער און ביבלישער געשיכטע פון אידישן פאָלק

מען געפונען פיר פאַבריקן פון פאַריבן, וואָס דאָס וויזט, אז די אידן האָבן דאָרט געעמאַט א וויינטס אין אינדוסטריעלן צענ־טער, און אז מען האָט זיך דאָרטן אָפּ־געגעבן מיט פאַרבן וואָלענער קליידער. מען האָט אויף געפונען פאַרשיידענע כלים, טואַלעט אַרטיקלען און בילדער פון דער געטין עשתּרות, אין דאָס וויזט, אז די אידישע פרויען האָבן שטאַרק געהאַלטן פון דער דאָזיקער געטין. מען קריגט אויף פון דעם א בילד פון דעם מענשלאַכן לעב־בען פון יענער עפּאָכע, א לעבן וואָס איז נאָך געווען באַאיינפלוסט פון דעם גייסט פון די נביאים.

א סך אויסגראַבונגען באַשטעטיקן דאָס וואָס עס ווערט דערציילט אין דער ביב־ל.

אזוי האָט מען, למשל, אין תּל־עו־אַבבעה, זיבן מייל פון ירושלים אויס־גערגאָבן אַן אַלטע וואַנט, וואָס איז גע־ווען פינף אין דריי־סיק פון הויך און פון זעכצן ביז צוואַנציק פוס דיק. עס איז דערפאַר קיין וואונדער ניט, ווען די מרגלים, וואָס משה האָט געשיקט קיין ארץ־ישראל האָבן געבראַכט א באַריכט, צוואַמען מיט די משוררים באַשלאָסן צו מאַכן אַן "אבסטראַקציע", און א פרייטאָג צו נאַכט, ביי קבלת שבת איז טאַקע פאַר־נעקומען די ערשטע "אטאַקע"; בעת דער חזן סענדאַווסקי האָט גענומען זאָגן "לכה דודי", האָבן די משוררים פּלוצלונג גענ־ען זיינגען . . . דער חזן האָט געזאָגט "התעוררי" האָבן די משוררים געזונגען "לא תבושי".

דער חזן, א דערצאַרנטער פון דער אומ־געריכטער "רעוואָלוציע", האָט פון גרויס כעס איינעם פון די משוררים אָפּגעטאָס־טען א הילכיקן פאַטש. דער פאַטער פון געפאַטשטן, וואָס איז גראַד געווען אין שול, האָט ניט געמאַכט קיין לאַנגע שהיות, איז צוגעלאָפן צום עמוד און דעם חזן באַ־צאָלט כפל. ער האָט אים אַראָפּגעלאָגן 2 קאָנקרעטיקע פּעטש, אז די וועגן האָבן אזש געצייטערט.

אין שול האָבן זיך באַלד געבילדעט צוויי לאַגערן. איין צד האָט געהאַלטן מען געפונען פון דער אַנטוויקלונג אין אמ־סטערדאַם. וועלכע רופט זיך — און מיט רעכט — די מאַמע פון אַלע פאַרטוגעזי־שע אידן. די אמסטערדאַמער קהלה איז נאָך אזוי צו זאָגן "ראַסן ריין". אין דער גרויסער פאַרטוגעזישער שול פון אמסטערדאַם קאָן מען אַן אַשכנזי נאָך ביז היינטיקן טאָג ניט קריגן קיין עליה. די צווייטע אין איינפלוס און גרויסקייט איז די לאַנדאָנער פאַרטוגעזישע געמיינדע. אלס די דריטע רעכנט זיך די פאַריזער, די פערטע איז אין האַאג און די פינפטע און קלענסטע געפינט זיך אין האַמבורג.

די פאַרטוגעזישע קהלה אין פאַריז, פון דער וואָס איך גיי דאָ ריידן, איז איינגעלאַדן די איינציקע פון די פינף וועל־כע האָט מער ניט קיין שום באַציאונג מיט די אנדערע פיר, און אין דער צייט ווען די איבעריקע פיר פאַרטוגעזישע יושבים האַלטן נאָך אָן א געוויסן קאָנ־טאַקט איינע מיט דער אנדערער, איז די פאַריזער כמעט פאַלשטענדיק איזאָלירט.

אין סאַמע צענטער פון דער פאַריזער "סיטי", — אין דער קאָכיקער און רור־שיקער ענגנט פון דער לאַפאַיאָט נאַס, איז דער בופּו: — געפינט זיך, די שול פון די פאַרטוגעזישע אידן. ווען מען וויל זיך באַקאַנען מיט דעם לעבן פון די פאַר־טוגעזישע אידן איז געגנט בלויז א באַ־זונדערן איינגאַרטיקן באַגריף וועגן